

"Üniversite, Bir Dekan Anlatıyor" Adlı Kitap Üzerine Bir Değerlendirme Hazine Koruyuculuğu ya da Üniversiteli Olmak

TÜBİTAK'ın bilimsel araştırmalara verdiği desteğin yanısıra önemli işlevlerinden birinin de yayın faaliyetleri olduğu bilinmektedir. Araştırma kurumlarının yapıp ettiklerinin bilim ve kültür dünyasına biliniyor tanınmasının da bir yolu hatta kaçınılmaz yöntemidir bu. O nedenle kurumlar adına ortaya konan yayınların belirli bir ilgi ile karşılanacağı muhakkaktır. Söz konusu yayınların kurumun genel/bilimsel amaçları doğrultusunda alan(n)ı ne denli dikkate almakta olduğu sorunu, bu ilginin sürekliliği açısından düşünülmemektedir. TÜBİTAK'ın son dönem içinde yaptığı kitap yayınlarını bu çerçevede değerlendirebiliriz, bu doğrultuda kurumdan, alanı hem dünyada, hem de Türkiye'de -olup bitenleri içerecek biçimde- tanıtıcı yayınlar bekliyoruz. Bu makalede ise, TÜBİTAK'ın 'akademik dizi' de yayınladığı "Üniversite, Bir Dekan Anlatıyor" adlı bir çeviri kitabı irdelenmektedir.

Yazar Henri Rosovsky Amerika'nın dünyaca ünlü Harvard Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı olarak bu eserde anılarını, akademik yaşamı ile idari deneyim (tecrübe) lerini dile getirmektedir. Bu bakımdan kitapta üniversite yaşamının öğrenci ve akademisyenler olarak farklılaşan iki önemli boyutunun kendi içindeki ayrıntısı ile birlikte bu farklılığın bütünleştiği "üniversiteler kurum bilinci" özgün ve yer yer mizahi bir üslup ile anlatılmaktadır. Buradan hareketle yazar akademik ve idari olarak yıllarını verdiği kurumla kendini özdeşleştirmekte, giderek çalışma bir kurumun, üniversitenin özleştirisine dönüştürmektedir. Bu ise kitabı orijinal (özgün) kılan en önemli boyuttur.

Yazarın tecrübesinde bir kurum olarak "Üniversite" şu ayrıntı içinde ele alınmaktadır:

- Üniversite Kavramı ve Üniversitelilik Bilinci.
- Üniversite Öğretim Üyeleri.
- Üniversite Öğrencileri.
- Program: Temel Kültür Eğitimi.

Üniversite Kavramı ve Üniversitelilik Bilinci

Üniversitenin geleneksel süreçte ortaya çıkan bilinen toplumsal farklılığı kitabın ilk sayfalarında özellikle vurgulanmaktadır. Amaç bu farklılığın empoze ettiği -özgün ve ayrıcalıklı- dünyanın meraka değer olan yanlarını okullara aktarılmasıdır. Yazar bunu yapmakla üniversite içi etkileşimde öğrencilerin öğretim üyelerinin yaşamını, öğretim üyelerinin ise öğrencilerinininkini daha iyi anlayacağını, üstelik her iki kesimin

yöneticilik ve yöneticiler konusunda daha fazla bilgileneceklerini düşünmektedir. Böyle bir ayrıntı ayrıca kamuoyu ve basının üniversitenin "etkinliklerine ve değerlerine" daha geniş bir hoşgörü ile bakmasına yardımcı olacaktır. Ama asıl amaç; herkesin en azından üniversiteden nasıl yararlanacağını ve edindiklerini bozmadan -hatta belki geliştirerek- nasıl kullanabileceğini göstermektir. İşin bu yönü yazar tarafından; çalışmanın yararlı ve işlevsel olup olmadığını bir göstergesi olarak ele alınmaktadır.

Yazara göre üniversite ilk farklılaşmayı gerek öğrenci gerekse öğretim üyeleri için oluşturduğu 'aidiyet bilinci' (mülkiyet nosyonu) ile yaratmaktadır. Mülkiyet nosyonu; insanların "benim ülkem!" düşüncesinde ortaya çıkan sınırlara sahiptir ki; mülkiyet iddiasının önde gelen kişileri ise, öğretim üyeleri, akademik yöneticiler (bölüm başkanı, müdür, dekan, rektör yardımcısı ve rektörler) ile öğrencilerdir. Zaten yazar bu üç ögeyi (öğretim üyeleri, yönetici ve öğrenciler) ön plana çıkararak kitabın ana odakları olarak irdelenmektedir. Bu noktada yazarın "mülkiyet nosyonu" bilincini derinden yaşayan ve hissettiği biri olduğu gözlenmektedir. Bu itibarla O, herhangi bir üniversite öğretim üyesi ve bir fakülte dekanı değil, -özellikle- Harvard Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı ve Öğretim Üyesidir. Adı geçen üniversite ise, yazara göre en iyilerinin üçte ikisinin ülkesinde olduğunu öne sürdüğü üniversitelerin arasında ve en başında yer almaktadır. Harvard'ın Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı ise, Amerika'nın "en iyi ve önemli akademik pozisyonu" olarak tanımlanmaktadır.

Amerikan üniversitelerinin en iyilerinin üçte ikisi arasında yer almasının bazı nedenlerinden söz edilebilir. Bunlardan ilki Amerikan üniversitelerinin rekabete dönük oluşlarıdır. Aynı düzeydeki kurumlar, öğretim üyesi, araştırma fonu, öğrenci, kamunun ilgisi ve daha pek çok başka şey için birbirleriyle yarışır. İkincisi yönetimdir. Üçüncüsü üniversitelerin temel kültür eğitimine önem vermesidir (Bu üçüncü madde üzerinde ilgili bölümde biraz ayrıntılı olarak durulmaktadır). Dördüncü bir neden de 'bölgesel onur' olarak nitelenen "adem-i merkezîyet"çi anlayışla yaygınlaşan üniversitelerin bölgesel işlevlerinde "en iyiden pay isteyen hirs ve ısratlan" dır.

Üniversite Öğretim Üyeleri

Öğretim üyeleri, yönetici ve öğrencilerle üniversitenin ana odaklarıdır. Ancak öğretim üyesinin önemine ilişkin bu

başlangıç noktası onun anlam ve işlevini de tümüyle belirleyen bir erken olarak düşünülmemelidir. Kişisel bilgi ve becerilerindeki performans, öğretim üyeliğinin başlangıçtaki anlam ve varlık nedenini, bu konudaki diğerleriyle birlikte pekiştirecektir. Aksine bir gelişme adayların, sistem içinde erimelerine neden olabilir. O nedenle sistem, iyi, çalışkan, üretken öğretim üyelerine şans tanımaktadır. Çünkü aslında, üniversitenin ana odaklarının "ikamesi ve sürekliliği"dir, özellikle de odaklar arasında oransal ve niteliksel dengenin örselememesidir. Bu bakımdan "en iyi öğretim üyeleri en iyi öğrencileri cezbeder" düşüncesi, görünürde odaklar arasındaki dengenin gözetilmesi gereği olarak düşünülürken, gerçekte üniversitenin kaliteden ödün vermeyen sürekliliğine yönelik gerekli ve kaçınılmaz bir politika olmaktadır.

Yazara göre, öğretim üyelerinin üniversite işleyişine uygun olarak onların, hem sisteme hem de bilim dünyasına katkılar vermesinde kendileri kadar yönetime düşen yükümlülükler bulunmaktadır. Bu konuda 'üniter' bir yönetim yapısına sahip olan 'Amerikan sistemi' öğretim üyelerine gerekli olanak ve koşulları sağlamıştır. Oysa diğer birçok ülkede yönetimler tarafından öğretim üyelerinin "çalışma alanlarının en alt düzeyde bile iyileştirilmesi için hiçbir ciddi çaba harcanmaz: İlkel kütüphaneler ve laboratuvarlar, bütünüyle yetersiz odalar ve dershaneler..."

Öğretim üyeleri kadar öğrenci gelişimini de engelleyen olumsuzluklardır. Öğretim üyeleri üniversite yaşamının sürekliliğini, kendini ne denli yetiştirdiğine ilişkin çabalarında görmek durumundadır. Çünkü, "en iyi Amerikan üniversiteleri öğretim üyesi kadrosunu, nereden mezun olduklarına bakmadan kişisel niteliklerini dikkate alarak oluştururlar". Gerçekte bu durum üniversite statüsü olarak algılanmakta, bunun en güvenilir göstergesi olarak da "öğretim kadrosunun kususuzluk düzeyi" gösterilmektedir. Bu aşamada standartlar belirlenmiştir, öğretim üyesi ve adayları için bu konuda fazla bir seçenek yoktur. "Ya yukarı ya kapı dışarı" ilkesi, sistemin bu konudaki seçeneklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bakımdan öğretim üyeleri "araştırmacı kimliği" her şeyin önünde tutmak zorundadır. Dolayısıyla öğretim üyesi, "kendisini, başkalarından kaynaklanan bilgiyi öğrenci kuşaklarına aktarmakla sınırlanması beklenen bir öğretmen değil(...)" yeni bilgiler ürettiği

varsayılan ve bütün düzeylerdeki öğrencilere en son bilgileri aktaran" biri olmak zorundadır. Böyle bir faryasyona ulaşabilmesi için, öğretim üyelerinin zamanlarının yarısını öğretimle ilgili uğraşlara diğer yarısını ise araştırmaya ilgilili çalışmalara yönelmeleri beklenir.

Rosovsky, üniversite öğretim üyelerinin manevra alanını ise şöyle betimlemektedir: "Üniversite bilim adamı öğretimden başka, makale ve kitap yazmak, konsültasyon ve bilirkışı görevi yapmak, mesleki toplantılara katılmak, araştırma için parasal kaynak bulmak ve benzeri daha pek çok etkinliklerde bulunabilir(...)" Ortalama bir üniversite hocası küçük bir kolejdeki meslektaşları ile kıyaslandığında, ulaşılması daha zor bir kişidir."

Üniversitelerde öğretim üyelerinin yarısından çoğunun "ailesinde akademik kariyer yapan ilk kişi" oluşu gerçeği Amerikan toplumunun yapısı ile açıklanabilir. Sistemin yarışmacı özelliğini yansıtan bu durum Rosovsky'e göre, dinginliğe yüz tutmuş toplumsal hareketliliğin istenen ve beklenen hızının sağlanmasında üniversiteden öngörülen bir işlevdir. Öte yandan asıl dinginliğin oluştuğu ve pekiştiği batılı ülkelerde üniversitenin böyle bir işlevi yerine getirmesi şöyle dursun, üniversiteler mevcut dinginliğin artık rutin bir yaşaması durumuna düşebilmiştir. Bu nedenle birçok Avrupa ülkesinde öğretim üyeliği "kurumu" aristokrat gelenek üzerinde gelişmektedir. Rosovsky'nin anlatımında ortaya çıkan Amerikan uygulaması ise batıya göre daha demokratiktir. Burada bu aristokrat geleneğin delinerek üniversitelerde öğretim üyesi olabilmemesi hayli güç olduğu söylenebilir (Bu konuda, lisans üstü öğreniminin bir kısmını İtalya'da yapan A.Ü.Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof.Dr.Zeki Hafzoğulları, bu ülkedeki uygulamanın hâlâ, halk çocuklarının üniversite öğretim üyeliğinde birtakım önceliklerden

yoksun olduğunu bir sohbetinde dile getirmişti).

Amerikan üniversitelerinde akademik yaşamın tüm gereklerini yerine getiren bir öğretim üyesinin bu konudaki olanca titizliği ve duyarlılığına rağmen çabasının sonuç vermemesi, kişiyi sistemin önemli bir aşaması haline getiren tenür hakkını elde edememesi sıklıkla görülebilen olaylardır. Tenür üniversitede bir çeşit kalıcı (devamlı) kadroya sahip olma hakkıdır ki, her akademisyenin bu hakkı alamadığı göz önüne alındığında olayın önemini anlamak mümkün olmaktadır. Esasen "ya yukarı ya kapı dışarı!" ilkesine dönüştürülen tenür elde etme çabası bir anlamda, tenürlü olmayanların sıkıntısını da açıklamaktadır. Yazar tenürü toplumsal bir sözleşme olarak nitelendirmekte, bu itibarla da yararlarını sakıncalarından fazla bulduğu için uygun; yokluğunun ise uzun vadede öğretim kalitesini düşüreceği nedeniyle de gerekli görmektedir. Buna rağmen tenür için yapılan seçimlerin sübjektiviteden (öznelikten) uzak olmadığını da ayrıca itiraf etmektedir.

Üniversite Öğrencileri

Öğrenciler üniversite ötünde aday olarak ve tam zamanlı öğrencilikleriyle ele alınmaktadır. Aday öğrencilerin en büyük sorunu "giriş zor seçkin bir üniversiteye nasıl girebilirim?" dir. Velilerin ise buna bağlı olarak "oğlum/kızımı giriş zor, seçkin bir üniversiteye nasıl sokabilirim?" biçiminde özetlenebilen sorunları bulunmaktadır. Yazar öğrenci ve velilere bu konuda yardımcı olabilecek açıklamalarda bulunuyor.

Öğrenciler sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel farklılıklarıyla üniversiteye girişte kategorik önceliklere ayrılmaktadır. Bu önceliklerin başını "üniversite kapılarını kolayca (bileğinin hakkıyla) açan, akademik yönden üstün yetenekli" öğrenciler çekmektedir. İkinci önemli kategoriye ise, eski mezunların çocukları ile öğretim üyelerinin çocukları teşkil etmektedir. Üçüncü kategori okul seçimi ile üniversite ötünde kıyasıya bir rekabet yaşayan genel öğrenci kitlesidir. En çok birinci ve ikinci kategori için işleyen, sübjektif olan kriterler dışında bu kategori için rekabetin ölçüsü test sonuçları ve not ortalamaları olmaktadır. Sisteme bu boyutta yaklaşıldığında eyleyici ve seçmeci özelliklerin ön planda tutulduğuna tanık olunmaktadır.

Program: Temel Kültür Eğitimi

Canlı, yetenekli, soru soran ve bu nitelikleri sürdürülebilmek için gerekli olan güce sahip beyinlere duyulan ihtiyaç kitabın çeşitli yerlerinde farklı biçimlerde vurgulanmaktadır. Sistemin bu insana yönelik en somut çabası aynı zamanda üniversite öğretim programlarının da ana belirleyicisi olarak genel çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu nokta üniversite öğreniminde alan ne olursa olsun, tüm öğrenciler ve öğrenim alanları için belirli bir ortaklığı ön plana çıkar-

maktadır. Bu da Amerikan öğrencilerinin hangi lisans alanında olursa olsunlar "Temel Kültür Eğitimi" alma gereği ve geçeceği.

Temel kültür eğitiminin birey için ifade ettiği öneme ilişkin açıklamalar kitabın en özgün belirlemelerini de içermektedir. Burada ilginç bir kavram çözümlenmesine yer verilmektedir. Bu çerçevede Howard Lee Nost'a yapılan gönderme temel kültür eğitiminin düşünsel ve toplumsal gereğini de yazının bu konudaki kabullerini de güçlendirme amacını taşımaktadır. Buna göre temel kültür eğitimi "kişinin mesle-

ki eğitimden ayrı olarak, bir bütün halinde gelişmesi anlamına gelir. Bireyin yaşamındaki amaçlarının uygulanmasını, duygusal tepkilerinin incelenmesini ve günümüzde en geçerli bilgilerin ışığı altında nesne ve olayların doğası hakkındaki anlayışının olgunlaşmasını kapsar". İnsan toplumsal planda ele alan bu tanım buradan hareketle kişinin toplumsal ilişkilerinde seçmeci ve duygusal derinliğe ulaşmasını hedeflemektedir. Kuşkusuz bu aşamada betimlenen insan uzlaşmacı, özgeçici ve alabildiğine sosyal bir insandır. Kültürümüzün, her ne ad altında olursa olsun böyle bir insana yabancı olmadığı söylenebilir. Mevlana, Ahmed Yesevi ve Yunus Emre felsefelerinden çok farklı bir insan değildir burada öngörülmeye çalışılan. Gerçek şu ki, temel kültür eğitimi kavramının genel özelliklerini çizdiği bu insana olan gereksinim sadece yaşanılan toplumun dinamikleri ve isterleriyle sınırlı olmayıp dünyanın değişen koşullarıyla da ortaya çıkmaktadır.

Değişen dünya sürprizlerle dolu bir dünyadır. Böyle bir dünyada, "geleceğini hiç kimsenin kestiremeyeceği bunalımlı ve karmaşık bir dünyada yaşıyoruz. Bu dünyanın temelleri görünüşe göre çoktıyor ve bizim uygarlık adını yakıştırdığımız ara dönem büyük bir tehlike içindedir." İşte bu aşamada yazar temel kültür eğitimine büyük bir işlev yükleyerek ondan "yol göstericilik" beklemektedir. Eğer temel kültür eğitimi ve bu eğitimden geçmiş kişiler böylesine bunalımlı dönemlerde, "yol göstermezse hiçbir işe yaramayacaktır". Değişen dünya bireyin dünyasını yerel sınırların çok ötesine taşıyan bir fenomen olarak onun gerçek yaşam sınırlarını ve alanını alabildiğine genişletmektedir. Bundan soyutlanmak ya da yalnızca yerel çerçevede gelişen bir dünya kurmak mümkün değildir. Bazılan için mümkün ve gerçek olan bu otomom dünyaya yazara göre özellikle Amerikan insanı için kabul edilemez bir olumsuzluktur: "Bu yüzyılın son çeyreğinde eğitilmiş bir Amerikalı diğer kültürlerden ve zaman dilimlerinden habersiz olmak anlamında taşralı olmaz. Artık daha geniş bir dünyayı ya da günümüzün biçimlenmesinde rol oynayan ve geleceği belirleyecek olan tarihsel etkileri hesaba katmadan yaşamımızı sürdürürebilmemiz olanaksızdır".

Temel kültür eğitimi insanı "taşralı" özelliklerinden arındırmada en önemli aşama olarak değerlendirilmektedir. Bu amaca uygun olarak temel kültür eğitiminin bireye kazandırdığı nitelikler şöyle sıralanabilir: Temel kültür eğitimiyle birey açık, etkili düşünce ve yazma yeteneğine ulaşacaktır, evren, toplum ve kendisi hakkında eleştirel bir anlayışa kavuşacaktır, yaşam deneyiminden yararlı sonuçlar çıkarabilecektir, ahlak ve maneviyat ile ilgili konularda düşünce sahibi olacaktır, herhangi bir bilim dalında bilgi sahibi olacaktır.

Sözkonusu eğitim yoluyla kazanılan bu özellikler giderek bireye üç temel karakterin gelişmesine neden olacaktır: Alçak götüllülük, insanlık ve mizah duygusu. İnsanda son olarak entelektüel ve duygusal derinliğe yönelen bu sürecin ihmale gelir bir yanı yoktur. Olayın bu nazik boyutu yazar tarafından şöyle dile getirilmektedir: "Ben, avukatımın ve doktorumun acı, sevgi, gülme, ölüm, din, adalet ve bilimin sınırları gibi konularda fikir sahibi olmamı isterim. Bu en son ilacı ya da yargıtayın en son kararını bilmekten çok daha önemli olabilir(...). İnsana özgü anlayış bilgisayara birkaç soru sorma düzeyine indirilemez".

O halde sorun bu niteliklere sahip olan insanın nasıl ve ne şekilde yetiştirileceğidir? Yazar bu konuda lisans programlarının önemli bir işleve sahip olduğu düşüncesindedir. Temel kültür eğitimine (liberal education) önemli adımların lisans düzeyinde alınacak derslerle gerçekleştirileceği kanısı, programların bu doğrultuda düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Programlar bu anlamda "bir kişinin derinliğine ve dengeli olarak bütünüyle gelişmesini sağlamak" gibi bir işlev yüklenmektedir.

Bu durum lisans programlarının "temel dersler grubu" adıyla önemli bir boyutunu zorunlu kılmıştır. Temel dersler grubu "öğretim üyelerinin lisans öğrencileri için koşul olarak gördükleri alanlarda bilgiye ulaşmanın ana yollarını öğrenciye göstermek amacıyla" bu amaçla hazırlanmış temel dersler, temel kültür eğitiminin içeriğini alı ana öğrenim koluna ayırmaktadır; edebiyat ve sanat, fen bilimleri, tarihsel inceleme, sosyal analiz, yabancı kültürler, ahlak ve manevi düşünce.

Temel derslere bağlı olarak beklenen yararlar ise şunlardır; sürekli daha fazla bilgi, yeni çevrelere uyumda daha etkili yaşama olanağı sağlar. Bunun yanısıra yaşama boyu öğrenme ve birden fazla meslek edinme yeteneği oluşturur. Üçüncü ve önemli bir başka yarar da öğrenciler arasında entelektüel bir sempati atmosferi yaratılmasına neden olur. Buna göre "beşeri bilimlere tutkuyla bağlı öğrenciler, bilimsel usavurumun ve kanıtlanmanın güzelliklerini değerlendirme fırsatını bulacaklardır. Buna karşılık doğal olarak, fen bilimlerinde okuyanlar da sosyal bilimleri değerlendireceklerdir".

Alanlar arasındaki burada belirtilen ilişkiye, geçiş ve haberdar olmaya olanak tanıyan bu ortak tecrübe gerçekleştiren büyük bir ihtiyaç vardır. Kendi dar alanı içine sıkışmış, başka alanlara kapalı bir yetişme biçiminin giderek iletişim kopukluğuna yönelen bir dizi sakıncalara neden olduğunu tahmin etmek güç değildir. Eğitim, bireyleri içine doğdukları ve yaşamakta oldukları dünya dışında başka dünyalara kapalı ve ilgisiz değil tam tersine başka dünyaların varlığını önemle hissettiren bir süreçte ele alınmalıdır. Kulak kesildiği dünya dışındakilere sağır ve umarsız bireyler çağın gelişen açık, yeffaf ve karmaşık toplumsal ilişkilerine ayak uydurmakta güçlük çekerler. Ne var ki işin bu yönü ders programlarında, önemine uygun bir biçimde düşünülmediği gibi birçok lisans düzenlemelerinde de dikkate alınmamaktadır. Sanayileşmenin empoze ettiği "istihdam" kavramı Türk eğitiminde abartılı ve adeta büyülmüş bir işleve büründürülerek kendi dar istihdam kulvanına sıkıştırılmaya aday bireyler yetiştirilmektedir. İşe ve istihdamla yönelik olarak yetişen insanın ufkunu ve aktivitesini, tümüyle yapışı işle sınırlıdır. Günün birinde ve ciddi bir olasılıkla yapıldığı işin değeri ve işlev kaybına uğraması halinde hiçbir manevra gücü olmayacaktır. Böyle bir olasılığın sanayi ötesi toplumlar için şimdiden başlamış olduğu düşünüldüğünde istihdamı empoze eden bir yetiştirme tarzının geleceğin dünyasında şaşkın ve çaresiz bireyler topluluğuna yol açtığını düşünmek fazla bir abartma olmasa gerek. O yüzden yazar Rosovsky'nin doktorunun kendi alanı dışında daha çok insani duyarlılıklarla donanmış olmasını arzulayan düşüncesi ile lisans programlarıyla bunu gerçekleştirmeye çabası oldukça anlamlıdır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

"Üniversite, Bir Dekan Anlatıyor" adıyla yayımlanan eser yazarın basit, yalın ve kompleksiz anlatımı ile sunulmaktadır.

Yazar, eksen olarak aldığı fakültesinden üniversitesine ve buradan da Amerikan toplumunun kültür ve eğitim hayatına ışık tutmaktadır. Bu anlamda bir manuel (el kitabı) olarak bizzat yazar tarafından nitelenen kitap gerçekte son derece gerekli ayrıntıya yer veren, geniş bir içeriğe sahiptir. Bu süreçte sistemin insan ögesini anlayış, algılayış, yorumlayış ve istihdam politikasını da izlemek mümkün olmaktadır. İlginc olansa gelişmiş bir ülke olarak Amerikan toplumunda söz konusu boyutlarda insan ögesinin gerektiğinde hangi ölçülerde ve pervasızca iskanlanmasının, birilerinin ötekilere tercihinde sübjektif değerlendirmelerin gözler önüne serilmesi. Bu noktada insanın serüveni izlenmektedir ki, sorun bu haliyle Amerikan toplumuna özgü olmaktan çıkmakta, tüm toplumların benzer eğitim ve kültür sorunu olmaktadır. Eserin bir okur olarak öğretim üyelerinin anlayışla örtüşmesi üniversitenin evrensel ortaklığının şaşırtıcı bir ürünü olarak kabul edilebilir.

Yılların oluşturduğu akademik tecrübe ile yazar üniversiteyi oldukça yakın planda irdelerken; birçokları için hâlâ bir fildişi kule olan üniversite dünyası olanca detayı ile gözler önüne serilmektedir. Buna göre bir öğrencinin hangi ölçütler çerçevesinde seçildiği, bir öğretim üyesinin nasıl "kör mektuplarla" tenür hakkında edildiği, günün modası olmayan, çağın sorunlarıyla ilgisiz gibi görünen konuların neden üniversitede hâlâ akademik bir problem olarak ele alınması gerektiği; üstelik bir idareci (dekan)nin neden dedikodulara kulak vermesi gerektiği sıkıcı olmayan anlatımın kendine özgü ayrıntısında izlenebilmektedir.

Kısacası, "kültürün korunması ve yorumlanmasını (hazine koruyuculuğunu)" kendilerine meslek edinen kişiler bir okur olarak bu eserde Amerikan sisteminin kendilerinininkine benzer ve farklı yönlerini görme fırsatını bulmaktadır. Bu ise, öğretim üyelerinin yaşadıkları süreci olanca ayrıntısında bir kez daha gözden geçirmelerine neden olmaktadır. Ayrıntıya bu çerçevede girebilen ülkemiz bilim adamlarından da doğrusu böyle bir manuel yazmaları beklenir.

İsmail Doğan

A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi ESTT ABD Ankara

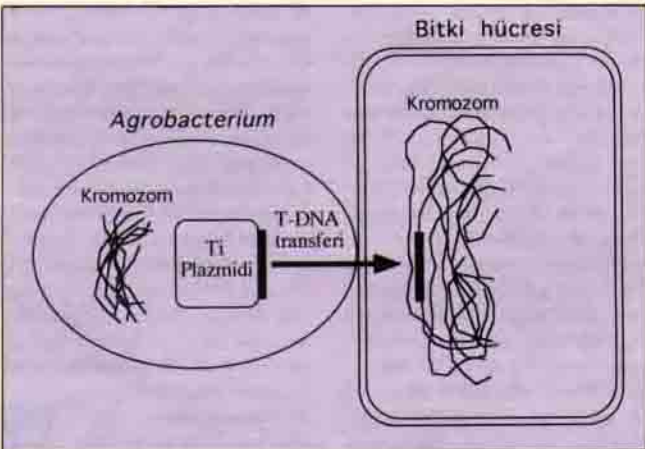
Agrobacterium: Bitkilerin Doğal Genetik Mühendisi

Kültür bitkilerinin ıslahı üzerine çalışmalar binlerce yıldan beri yapılmakla birlikte, yüksek orandaki ürün ve kalite artışı, son 50 yıl içinde geliştirilen ıslah yöntemleri ve tarımsal metotların, modern teknoloji ile birleşmesi sonucunda gerçekleşmiştir. ıslah edilmiş kültür bitkileri, fungusların, bakterilerin, nematodların ve virüslerin neden olduğu hastalıklar ile; böceklerle karşı hassastırlar. Yabancı bitki türlerine nazaran,

kültür bitkilerinde böcek ve hastalıklara karşı görülen bu duyarlılık, genelde uygulanan ıslah yöntemlerinden kaynaklanmaktadır. ıslah programlarında seleksiyon yapılırken, ürün kalitesi ve miktarı gibi bitkisel özellikler ön planda tutulduğu için, hastalık ve zararlılara karşı dayanıklılık her zaman ikinci planda kalmıştır. Yıllardan beri bitkiler, hastalık ve böcek saldırılarına karşı pestisitler ve insektisitler kullanılarak korunmuşlardır. Ancak, bu kimyasal maddeler besin zincirinde ayrılmadan uzun süre kalabilmekte, çoğu kez insan ve hayvan sağlığı için tehlikeli olabilmektedir. Bu durum ise çevre sağlığı açısından giderek artan bir endişe kaynağıdır. Pestisitler genellikle funguslar üzerinde etkili olmaları karşın, virüsler, viroidler ve bakteriler üzerinde fazla etkili olamamaktadırlar. Dolayısıyla şu anda, kültür bitkilerini hastalık ve zararlılardan koruyacak alternatif metotların geliştirilmesi gerekmektedir.

Klonik bitki ıslahı yöntemleri kullanılarak, hastalık ve zararlılara karşı dayanıklılığı sağlamada önemli sınırlamalarla karşılaşmaktadır. Bunlardan, türler arasında melezlemenin yapılabildiği bitki sayısının azlığı, potansiyel olarak faydalı karakterlerin de bu türler arasındaki transfer başarısını azaltmaktadır. Üstelik, faydalı bazı karakterler değişik bitki türlerine aktarılabilirse bile, istenmeyen özelliklerin birlikte geçişini önlemek hemen hemen olanaksızlaşmakta; ayrıca bu istenmeyen karakterlerin geri melezleme ıslahıyla elimine edilmesi çok uzun zaman almaktadır.

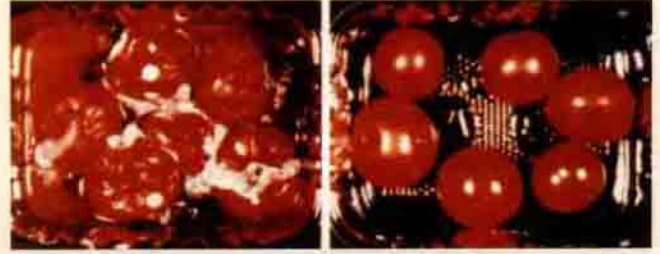
İşte burada bir soru sorabiliriz. Bitki genetik mühendisliği, hastalık ve zararlılara karşı dayanıklı bitkilerin üretimine nasıl katkıda bulunabilir? Bitki genetik mühendisliğinde amaç, orijinal bitkinin arzu edilen karakterlerini hiç değiştirmeksizin bir veya birden fazla genin, bitkinin bazı özelliklerini iyileştirmek için aktarılmasıdır. Öte yandan bitki genetik mühendisliğinde, bilim adamlarının kullandıkları asıl araç doğanın kendi genetik mühendisi olan *Agrobacterium tumefaciens* bakterisidir. Bilim adamları, bakterinin doğal işlevlerinden yararlanarak, değişik birçok geni kültür

Şekil 1: *Agrobacterium*'dan bitki hücrelerine gen (t-DNA) transferinin mekanizması.

Şekil 2: Böceklerle karşı hassas (solda) ve bitki genetik mühendisliği ile böceklerle karşı tam dayanıklılığın (sağda) sağlandığı mısır bitkileri.

Şekil 3: Hasattan sonra 21 gün süreyle 12 °C depo sıcaklığında depolanan normal (solda) ve "Antisense DNA" teknolojisi ile üretilen (sağda) domates bitkisinin meyvelerinin durumu.

bitkilerine aktarmayı başarmışlardır. Bu bakteri toprakta yaşamakta ve bitkiyi genellikle kökboğazında oluşan yaralardan enfekte etmektedir. Enfeksiyon sonucunda bitkinin kökboğazı hücrelerinde görülen düzensiz bölünme, kanserli tümörlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu hastalık tarımsal açıdan oldukça önemlidir ve çoğu bitki hücrelerine bir faktörün geçtiğini göstermiştir. Daha sonraki çalışmalarla hastalık nedeninin; bakteriden bitki hücrelerine geçen bir DNA parçası olduğu anlaşılmıştır. *Agrobacterium* bakterisi, kromozom DNA'sından başka, Ti (tumour-inducing/tümör oluşturan) plazmidini de taşıyan, çok küçük yuvarlak bir DNA molekülü daha içermektedir. İşte, bakteriden bitki hücrelerine geçen faktör, Ti plazmidinin üzerinde bulunan ve t-DNA (transferred-DNA) olarak adlandırılan küçük bir DNA parçasıdır. t-DNA bitkinin kromozomlarına entegre olduktan sonra, taşıdığı genlerin çalışmaya başlamasıyla, bitkinin hücrelerinde yeni enzimler üretilir; böylelikle hücrelerin çok hızlı bir şekilde ve düzensiz olarak bölünmesiyle, bitkide tümör (ur) meydana gelir. Bu metabolik olaydan bakterinin kendisi fazla yararlanamaz. Ancak, t-DNA'daki diğer bazı genler, bitki hücrelerinde fonksiyonel olduklarında yeni kimyasal bileşikler sentezlenir. Normal bir bitki hücrelerinin sentezleyemediği bu yeni bileşikler, bakteri için mükemmel bir enerji kaynağı oluştururlar.

t-DNA bölgesinde yapılan mutasyon analizleri; t-DNA'nın, bitki hücreleri ile bütünleşebilmesi için iki önemli bölgeyi taşıması gerektiğini ortaya koymuştur. Bunlardan ilki t-DNA'yı sağdan sı-

ımlandıran sağ sınır (right border), ikincisi ise soldan sınırlandıran sol sınır (left border) dir. Daha sonra yapılan araştırmalar, bu iki sınır arasında yerleştirilen herhangi bir DNA parçasının, kolayca bitki hücrelerine aktarılabildiğini göstermiştir. Üstelik, tümör meydana getiren genlerin, t-DNA bölgesinden kesici enzimlerle kesilerek çıkarılmasının, bitki hücrelerine olan gen transferini hiçbir şekilde etkilemediği ortaya konmuştur. Tümör oluşturan genlerin bulunmadığı plazmidler; tümör oluşturmaya (non-oncogenic), Ti-plazmidler olarak isimlendirilmişlerdir. Ti-plazmidler kullanılarak, tek hücreden tam bir bitkinin oluşumunu sağlayan doku kültürü teknikleri ve gen transferi yapılan hücrelerin seçimini kolaylaştıran marker (işaret) genler sayesinde; yabancı genleri taşıyan yeni bitkiler üretilmiştir. Günümüzde, bir-kilerde patojenlere ve herbisitlere karşı dayanıklılığı sağlayan birçok gen, bakteri ve virüslerden izole edilmiş; daha sonra *Agrobacterium*'un t-DNA bölgesine yerleştirilerek, bitki hücrelerine aktarılmışlardır. Bu bitki hücrelerinden uygun doku kültürü teknikleri kullanılarak; böceklerle, virüslere ve herbisitlere tam dayanıklı bitkiler elde edilmiştir.

İşte *Agrobacterium*'un "bitki genetik mühendisi" olarak kullanılmasıyla; domates, patates ve salatalık gibi birçok tür de virüslere dayanıklı bitkiler elde edilmiştir. Tarla koşullarında da genetik yapısı modifiye edilmiş bu bitkiler, viral enfeksiyonlara karşı yüksek oranda dayanıklılık göstermişlerdir. Aynı şekilde genetik mühendisliği sayesinde, böceklerle ve herbisitlere tam dayanıklı pamuk ve mısır çeşitleri de geliştirilmiştir.

Oldukça önemli bir başka genetik mühendisliği yöntemi ise, "Antisense DNA" tekniğidir. Bu yöntemle, genlerin protein oluşturmalarını önlemek müm-

kün olmakta; diğer bir deyişle, genlerin etkileri ortadan kaldırılabilmektedir. Şu anda "Antisense DNA" teknolojisi yardımıyla üretilen domates bitkisinde, meyvelerinin depolama süresini uzatmak mümkün olmaktadır. Aynı şekilde, bu tekniği kullanarak; erkek kısır mısır ve kolza bitkileri de kolaylıkla üretilebilmektedir.

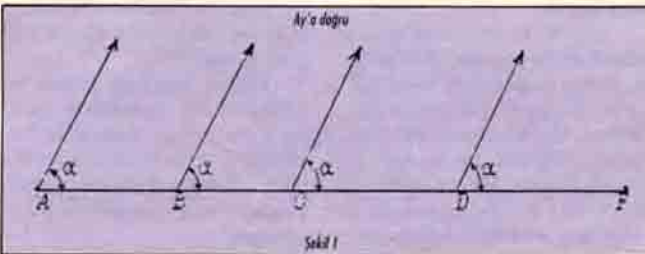
Agrobacterium'dan bitki hücrelerine gen transferinin mekanizması henüz yeterince açıklık kazanmamış olmasına rağmen, bitkilere gen transferi işleminin önemi ve güncelliği korunmaya devam edecektir. Yakın bir gelecekte de genetik mühendisliği teknikleriyle herbisitlere, zararlılara ve virüslere karşı dayanıklılık genleri aktarılmış bitkilerin, tüketime sunulacağı beklenmektedir.

Dr. Sebahattin Özcan
A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü

Kaynaklar
Hamilton, A.J., Lycett, G.W., Gnerson, D. Antisense gene that inhibits synthesis of the hormone ethylene in transgenic plants. *Nature* 346, 1990.
Jongedijk, E., de Schutter, A.A.J.M., Stolte, T., et al. Increased resistance to potato virus X and preservation of cultivar properties in transgenic potato under field conditions. *Bio/Technology* 10, 1992.
Kozel, M.G., Beland, G.L., Bowman, C., et al. Field performance of elite transgenic maize plants expressing and insecticidal protein derived from *Bacillus thuringiensis*. *Bio/Technology* 11, 1993.
Özcan, S., Ferek, S., Draper, J. Selectable marker genes engineered for specific expression in target cells for plant transformation. *Bio/Technology* 11, 1993.
Özcan, S., Barghchi, M., Ferek, S., Draper, J. Efficient adventitious shoot regeneration and somatic embryogenesis in pea. *Plant Cell, Tissue and Organ Culture* 34, 1993.

Pervane Niye Kendini Yakar?

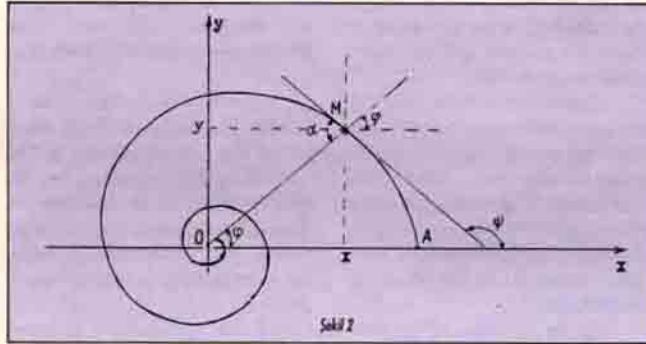
Işık kaynağı etrafında döner ek uçuş yapan böcek pervane, uçuşunu yönlendirmek için Ay ışığından istifade eder. Pervane bu özelliğini uzun bir evrimsel süreç sonucunda kazanmıştır. Bilinen odur ki, pervanenin gözü çok sayıda borucuklardan meydana gelmiştir. Bu borucuklardan her biri ışığı yalnız bir yönden alır. Pervane uçuşu zaman, Ay'ı bir borucuğun içinde muhafaza eder, yani uçmak istediği yön ile Ay'a olan yön arasındaki açıyı sabit tutar. Bu yüzden, pervane A noktasından F noktasına uçarken uçuş yörüngesinin her noktasında (Şekil 1) α açısı sabittir. Ay olabildiğince uzakta olduğu için yörüngesinin her bir noktasından Ay'a doğru istikametler birbirine paraleldir. Buna göre pervanenin A noktasından F noktasına uçuşu en kısa mesafede düz bir hat olur.

Ancak pervane uçuşunu yönlendirmek için yanlışlıkla Ay yerine başka bir ışık kaynağını (örneğin, mum veya lamba) seçerse o zaman pervanenin uçuş yörüngesi artık düz bir hat olmaz. Çünkü ışık kaynağı yakın mesafede olduğu ve uçarken pervane α açısını sabit koruduğu için uçuş yörüngesi eğrilir.

Amacımız pervanenin ışık kaynağı etrafındaki uçuş yörüngesini araştırmaktır.

Diyelim ki, pervane uçuşuna A noktasından başlasın ve O noktasında uçuşu için ışık kaynağına göre uçuşunu yönlendirsin. Dekart koordinat sistemini Şekil 2'de gösterildiği gibi seçelim.

Açıkta ki, pervanenin uçuş yörüngesi üzerinde alınmış herhangi M noktasında;

$$\alpha + \varphi - \varphi = \pi, \quad \text{tg}(\varphi - \alpha) = \text{tg}(\pi - \alpha) = -\text{tg}(\alpha) = -m, \\ y'(x) = \text{tg} \varphi, \quad \text{tg} \varphi = \frac{y}{x} \\ \text{tg}(\varphi - \alpha) = \frac{\text{tg} \varphi - \text{tg} \alpha}{1 + \text{tg} \varphi \text{tg} \alpha}$$

Bunları dikkate alırsak sonucunda formülde pervanenin hareket yörüngesinin aşağıdaki şekilde diferansiyel denklemini buluruz:

$$y' - \frac{y}{x} = m(1 + \frac{y^2}{x^2})$$

Bu denklem, y-değişkenini $u = y/x$ ile değiştirmekle değişkenlerine ayrılan diferansiyel denklem haline gelir:

$$\frac{(1+m \cdot u)du}{m \cdot (1+u^2)} = \frac{dx}{x}$$

Bu denklemde her iki tarafın integralini alarak,

$$\frac{1}{m} \cdot \arctg \frac{y}{x} + \ln \sqrt{x^2 + y^2} = \ln C$$

elde edilir. Polar koordinat sistemine geçip,

$$r = \sqrt{x^2 + y^2}, \quad \varphi = \arctg \frac{y}{x}$$

alırsak bu durumda hareket yörüngesinin denklemini aşağıdaki şekle dönüştür:

$$r = C \cdot \exp(-\varphi/m)$$

(Bu formül ile belirlenen eğriye "logaritmik spiral" denir. Eğer pervane

hareket açısını $\alpha > 90^\circ$ olarak uçuşa başlarsa ışık kaynağından uzaklaşır. $\alpha > 90^\circ$ alırsa spiral eğrisi boyunca ışık kaynağına yaklaşır. $\alpha > 90^\circ$ alırsa ışık kaynağı etrafında çember boyunca döner.)

C sabitini pervanenin başlangıç anında, yani $\varphi = 0$ 'da A noktasında olması şartından bulabiliriz. $C = OM$.

Pervanenin ışık kaynağı (lamba, mum, vb.) etrafında böyle uçuşlarını pek çok kez görmüşsünüzdür. Bu uçuş esnasında spiralvari yörüngeden bazen sapmaların meydana geldiği dikkatinizi çekmiş olabilirsiniz. Bunun sebebi, pervane ışık kaynağına yaklaştıkça, ışık kaynağına bazı değişiklikler olduğunu hisse-

diyordur. Işık kaynağının büyüklüğüyle beraber sıcaklığının da arttığını fark edince uçuş açısını değiştirir. $\alpha > 90^\circ$ seçerek ışık kaynağından uzaklaşır. Sonra yeniden $\alpha > 90^\circ$ seçerek pervane muma yaklaşır. Işık kaynağına olan mesafe azalınca açıyı değiştirerek tekrar ışık kaynağından uzaklaşır ve bu olay böyle devam eder. Işık kaynağına veya ateşe karşı "aşkı" sonsuz olan pervaneler ise uçuş yörüngelerini değiştirmezler ve kendilerini ateşe atıp yakarlar. Spiralvari yörüngeden pervaneyi uzaklaştıran diğer bir sebep ise, eğri hat boyunca uçan pervaneye etki eden eylemsizlik kuvvetidir.

Rauf Gardasov, Gökhan Kara
İ.Ü., Mühendislik Fak. Avclar/İstanbul

Uluslararası Bütünleşme ve İletişim

Uluslararası ilişkilerde, bütünleşme konularında çalışılırken ilk olarak inceleme düzeyinin belirlenmesi gerekir. Seçilecek olan inceleme düzeyi doğrudan doğruya bütünleşme kavramının anlamını belirlemektedir. Genel olarak tek bir bütünleşme kavramından söz edilmekle birlikte, aslında inceleme düzeyine göre söz konusu kavramın anlamı değişmektedir. Yani inceleme düzeyine göre farklılaşan birden fazla bütünleşme kavramı vardır. Farklılaşan bütünleşme kavramına bağlı olarak iletişim de farklılaşmaktadır.

Uluslararası bütünleşmede inceleme düzeyini, temelde; a) uluslararası sistem b) siyasal aktör düzeyi olarak ikiye ayırabiliriz. Bu ayrımı bağlı ola-

rak bütünleşmeyi de kavramsal olarak ikiye ayırmamız gerekecektir.

Sistemsel Bütünleşme ve İletişim

Sistemsel bir bütünleşmede, uluslararası sistemi oluşturan aktörlerin yakınlaşması, işbirliği söz konusudur. Bu işbirliğini daha çok teknik zorlamalar ve bu zorlamaların bir devletin münferit çabası ile çözülmesinin mümkün olmayacağı konusunda, aktörler arasında yaygın bir inancın bulunması sağlamaktadır. Rothwell "Dünya topluluğunu oluşturan halklar ve siyasi birimler arasındaki artan etkileşim, uluslar ortak ihtiyaçlarını karşılamak için bir arada çalışmaya zorlanmaktadır" diyerek sistemsel bütünleşmenin temel dinamiklerini vurgulamıştır. Sistemsel bir bütünleşmede, sistemin tek bir siyasal birim oluşturacak şekilde birleşmesi yönünde bir amaç yoktur. Bütünleşme, sadece teknik zorlamaların ortaya çıkardığı ihtiyaçların giderilmesi için yapılan işbirliği ile sınırlıdır ve bu zorlama, dolayısıyla ihtiyaç ortadan kalktığı an, işbirliği de sona erebilir. Örneğin, uluslararası posta hizmetlerinin yerine getirilmesi veya salgın hastalıkların kısa sürede dünyada yayılması tehlikesi ya da bir saldırıya karşı, tehdit algılayan devletlerin kendini tek başına koruyamayacağına düşünceleri, yukarıda belirtilen teknik zorlamalara örnek olarak gösterilebilir. Sonuç olarak, sistemsel bütünleşme şeklinde ortaya çıkan uluslararası örgütlerin yetkileri sınırlı, karar alma süreçleri ise konsensüs dayalı kalmaktadır. Yine Rothwell, bu konuda "Devletler genelde, uluslararası örgütlere işlev ve sorumluluk yüklemek bakımından, bu örgütlere yetki verme konusunda olduklarından daha istekli davranmaktadırlar" demektedir.

Sistemsel bir bütünleşmede iletişimi, teknik zorlamaların yarattığı bir ilişki olarak algılamak yanlış olmayacaktır. Ortada işbirliği ile çözülmesi gereken bir sorun vardır ve uluslararası siyasal aktörler öncelikle bu sorunun ortak bir şekilde saptanması ve daha sonra çözüm yollarının yine ortak bir şekilde belirlenmesi için işbirliği yaparlar, iletişim kurarlar. Yani iletişim, sorunun zorlaması ile ortaya çıkar. Örneğin 1850 ile 1903 yılları arasında, yeniden baş gösteren veba salgınlarını önlemek için 9 uluslararası konferans yapılmıştır. Bir başka örnek ise Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'dir (UTB). UTB 1865'de kurulmuş birlikte, telekomünikasyon alanındaki hızlı gelişmeler sonucu radyo frekanslarının karışması yani interferans sorunu ve uydu haberleşmesinin gelişmesi ile birlikte bu alanda da koordinasyonu sağlamakla ilgili bir sorunu ortaya çıkar. Bu sorunu, telekomünikasyon alanındaki hızlı gelişmeler sonucu radyo frekanslarının karışması yani interferans sorunu ve uydu haberleşmesinin gelişmesi ile birlikte bu alanda da koordinasyonu sağlamakla ilgili bir sorunu ortaya çıkar. Bu sorunu, telekomünikasyon alanındaki hızlı gelişmeler sonucu radyo frekanslarının karışması yani interferans sorunu ve uydu haberleşmesinin gelişmesi ile birlikte bu alanda da koordinasyonu sağlamakla ilgili bir sorunu ortaya çıkar. Bu sorunu, telekomünikasyon alanındaki hızlı gelişmeler sonucu radyo frekanslarının karışması yani interferans sorunu ve uydu haberleşmesinin gelişmesi ile birlikte bu alanda da koordinasyonu sağlamakla ilgili bir sorunu ortaya çıkar.

örgüt iletişim platformu olarak kullanılmış ve bu iletişim sonucunda bu örgüt yeni işlevler yüklenmiştir. Lindberg bu bağlamda klasik uluslararası örgütleri, hükümetlerarası danışma ve işbirliği örgütleri; dolayısıyla iletişim platformu olarak tanımlamaktadır.

Ayrıca, telekomünikasyon örneğinde görüldüğü gibi, gelişen teknoloji, devletler arasındaki etkileşimi artırmaktadır. Artan etkileşim, Rothwell'in de belirttiği gibi ortak hareketle çözülmesi gereken yeni birtakım sorunlar ve dolayısıyla yeni iletişim gereksinimleri yaratmaktadır. Bu bağlamda gelişen teknolojiye bağlı olarak, devletler arasında artan etkileşim, söz konusu devletler arasında yeni iletişim kanallarını da zorunlu kılmaktadır. Kimi zaman bu ihtiyaçlar UTB'de olduğu gibi mevcut uluslararası örgütler çerçevesinde çözülmekte, kimi zaman ise yeni örgütlenmelere gidilmektedir.

Global Toplum ve Bütünleşme

Çalışmamızın başında belirttiğimiz inceleme düzeylerinden ilki "uluslararası sistem düzeyi" idi. İkincisine ise "siyasal aktör düzeyi" demiydik. Tarihsel gelişim içinde siyasal aktörler sürekli bir yapısal değişim içindedir. Dışarıdan siyasi aktörün, siyasal ve hukuki değişimi olarak algıladığımız bu olgu aslında, sosyal bir dönüşümü siyasal aktörün siyasal ve hukuki yapısına yansımalarıdır. Örneğin Fransız İhtilali sonrası Fransa'da siyasal rejimin ve hukuki yapının değiştiğini, krallığın sona erip cumhuriyetin geliştiğini, krallığın sona erip cumhuriyetin geliştiğini söyleyebiliriz. Aslında dönüşüm, sosyal sınıflar arasındaki bir güç kaymasının sonucudur. Güçlenen burjuvazinin, verdiği güç kavgası sonucunda Fransa'nın yönetim yapısında yarattığı bir değişiklik söz konusudur.

Bu bağlamda, ikinci inceleme düzeyimizi, siyasal ve hukuki kriterlere göre anlam kazanan siyasal aktör kavramından, toplumsal grupları temel alan yeni bir kavram çerçevesinde tanımlamak daha doğru olacaktır. Global toplum kavramı, Duverger'in öne sürdüğü, "içinde toplumsal dönüşümleri de barındıran bir toplumsal grup kategorisi"dir.

Söz konusu toplumsal grup kategorisinin belirleyicisi olan en önemli kriter, bu toplumsal grubun ortaya çıkardığı iktidarı en üst iktidar olmasıdır. Yani Bodin'in tanımıyla diğer iktidar odakları tarafından sınırlandırılmamış bir iktidar ki buna Bodin "egemenlik" demektedir. Toplumdaki tüm diğer iktidar odakları "egemen"den kaynaklanmaktadır.

Global toplumu siyasal bir kriterle belirlemekle beraber, söz konusu kategori Duverger'in de tanımladığı gibi, tarihsel süreçte farklı toplum tipleri olarak ortaya çıkmıştır. Duverger global toplum tiplerini, kabile, ilköğretim, feodal beylikler, ulus-devlet şeklinde sıralamıştır. Duverger'in

yaptığı bu soyutlama, siyasal bir kriterle tanımlanan söz konusu kategorinin içinde, aslında toplumsal kriterlere göre belirlenen değişik pek çok sosyal grubun bulunduğunu bize göstermektedir.

İşte bütünleşme yaklaşımı da uluslararası ilişkiler disiplini içinde, ikinci inceleme düzeyi olarak ele aldığı global toplum tiplerinin birbirine dönüşümünü inceler. Uluslararası ilişkilerin en önemli unsuru olan uluslararası aktör kavramına, bu bağlamda karşılık gelen global toplum tipleri ve bunun değişim ve dönüşümü, uluslararası bütünleşme açısından çok önemlidir. Ayrıca konumuzun ikinci ayağını oluşturan iletişim de, global toplum tiplerinin her birinde farklı bir işlev ve nitelik göstermektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplini, uluslararası kelimesinin kullanılmasından da anlaşılacağı gibi, global toplum tiplerinden ulus-devleti temel siyasal aktör olarak kabul eder. Bu nedenle, global toplum düzeyini, ulus-devlet ile sınırlı tutacağız ve ulus-devlet düzeyinde bütünleşme ile iletişim olgusunu ele alacağız.

Ulus-devleti diğer toplum tiplerinden ayıran en önemli kriter, yönetilen ile yöneten arasındaki bağı niteliğidir. Kabaca bir soyutlama ile bu bağ iki türü olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki "otoriter bağ"dır. Yöneten ile yönetilen arasında otoriter bir ilişki olması demek, söz konusu ilişkinin yukarıdan aşağıya zorla empoze edilmesi anlamını taşımaktadır. Ortaçağda feodal prensliklerde, kralıklarda, Doğu'nun büyük imparatorluklarında, bugün Suudi Arabistan'da veya eski Sovyetler Birliği'nde ya da bugün BDY'yi oluşturan eski Sovyet Cumhuriyeti'nde, yöneten ile yönetilen arasında böyle bir ilişki söz konusudur. Yönetilenlerin, yönetenler sistemiyle ilgili herhangi bir müdahalesi olamaz.

Söz konusu ilişkinin yukarıdan aşağıya, otoriter bir nitelik göstermesi, bu toplum tiplerinde toplumsal iletişimin de kopuk olmasına neden olmaktadır. Yönetenlerle yönetilenler arasında tek yönlü bir ilişki olduğu için, toplumun oluşumunda iletişimin rolü çok zayıftır. Zira iletişim iki yönlü çalışan bir değişim sürecidir, bir anlamda "alışveriş"tir. Bu tip toplumlarda, bireyler genelde içinde buldukları global topluma bir aidiyet duygusuyla bağlı değildiler. Burada söz konusu olan aidiyet duygusu yerine, toplumu yöneten sınıfa veya hanedana itaattir. Deutsch'un da belirttiği gibi, bu tip toplumlarda hanedan kendi dilini, dinini, kültürünü yönettiği halkla bağlantılı görmemiştir. Çoğu zaman farklı kökenden yönetici gruplar hanedana olmuştur. Tönnies de bu tipi cemaat (Gemeinschaft-community) olarak adlandırmış ve buradaki ilişkiyi de baba ile çocuğu arasındaki ilişkiye benzetmiştir.

Yöneten ile yönetilen arasındaki ikinci bağ ise organik bir bağıdır. Yani karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Yönetenler yönetme yetkisini yönetilenden alır. İki taraf arasında ilişkiler bir sözleşme ile düzenlenir. İşte ulus-devletin en önemli belirleyicisi, onu diğer global toplum tiplerinden ayıran yanı, bireyle yönetici arasındaki bu organik bağıdır. Otoriter bağ için söz konusu olduğu gibi, organik bağın da oluşumun sağlayan pek çok sosyal dinamik vardır. Ancak sonuçta ortaya çıkan global toplum tipinin tanımlanmasında, bu bağın niteliği bize yol göstericidir. Bu bağlamda ulus-devletin diğer global toplum tiplerinden ayırt edilmesinde en önemli kriter, "ulus-devletin organik bağ esasında şekillenmesidir".

Yöneten ve yönetilen arasında karşılıklı bir ilişkinin var olması, teorik bir sözleşmeye dayanarak toplumun siyasal üst yapısını oluşturmaması, bize yönetenler ile yönetilenler arasındaki iletişimin, toplumun kurucu unsuru olduğunu göstermektedir. Yani organik bağ esasında şekillenen global toplum tiplerinde iletişim, global toplumun, kurumlarının oluşmasını ve işlemlerini sağlamaktadır. Demokrasilerde, insanlar arasındaki iletişim ve bu bağlamda medyanın rolü çok önemlidir. Organik bağ esasında şekillenen global toplumlarda iletişimin rolü, sistemsel bütünleşmede olduğu gibi, sadece devletlerin ortak çabasıyla çözülmesi gereken sorunların çözümü ile sınırlı değildir. Burada iletişim, global toplumun var olmasını ve var olmaya devam etmesini sağlayan temel bir unsurdur. Bu bakımdan bireyler, içinde buldukları global toplumun ayrılmaz bir parçası olduklarını düşünürler, kendi kimliklerini söz konusu toplumun kültürel kimliği çerçevesinde tanımlarlar. Bir başka deyişle otoriter toplumlardaki itaatin yerini burada aidiyet almıştır. Tönnies bu tür global toplulukları, "toplum" (Gesellschaft-Société) olarak adlandırmaktadır.

Deutsch bu tür topluları, "iletişimsel bir bütün" olarak tanımlamakta, toplum üyelerinin birbirlerine bilgi aktarma kabiliyetlerinin gelişmiş olduğunu ve bu alışverişin geniş bir alan dahilinde yapıldığını söylemektedir. Söz konusu bilgi aktarımını kolaylaştıran unsurlar aynı zamanda, organik global toplum içindeki iletişimi kolaylaştırırlar. Bu unsurlar etnik yakınlık, sosyal gelişmişlik düzeyinin benzerliği, coğrafi yakınlık, elitlerin eğilim ve girişimleri ve bütünleşmeyi zorlayıcı diğer faktörlerdir.

Deutsch, bu tip toplumlarda iletişimin birimler arasındaki farklılaşmayı azalttığını ve toplumdaki "ortak hafıza"yı yarattığını ifade etmektedir. Böylece, Deutsch organik global toplumlarda iletişimin, bütünleşmeyi iletildiğini vurgulamakta ve bu tür toplum tiplerinde iletişimin yaşımsal niteliğini çok güzel açıklamaktadır.

Uluslararası bütünleşmede, bütünleşme olgusunun anlaşılabilmesi için incelenmesi gereken iki farklı birim vardır. Bunlardan birincisi uluslararası sistem, diğeri ise uluslararası aktörlerdir. Biz bu iki birime inceleme düzeyi dedik. Bütünleşme kavramı, söz konusu iki birim çerçevesinde, farklı şeyler ifade etmektedir. Ayrıca bütünleşmenin ayrılmaz bir parçası olan iletişim de, bu inceleme düzeylerine göre farklı bir nitelik göstermektedir.

İnceleme düzeylerimizden birincisi olan uluslararası sistem düzeyindeki bütünleşmeyi, sistemsel bütünleşme olarak adlandırdık. Sistemsel bütünleşmede, sistemi oluşturan devletlerin, tek başlarına çözemeyecekleri sorunları çözmek için işbirliği yapmaları söz konusudur ve sistemsel bütünleşmenin temelini de, devletler arasındaki işbirliği oluşturur. Dolayısıyla, bütünleşme yeni bir siyasal aktör (global toplum) yaratmak amacıyla taşınmaktadır. Bu bağlamda sistemsel bütünleşmede iletişim de, ortaya çıkan uluslararası sorunların ortak çabayla çözülmesi için kurulan diyalogun ibarettir. Sistemsel bütünleşmenin en önemli kurumları olan klasik uluslararası örgütler, bu iletişimin gerçekleşmesini sağlayan platformlardır.

Uluslararası aktörler ise ikinci inceleme düzeyini oluşturur. Uluslararası sistemi anlayabilmek için, onu oluşturan aktörlerin değişimini ve dönüşümünü de anlamak gerekir. Bu bağlamda uluslararası aktörler, uluslararası bütünleşmenin inceleme alanına girer. Ancak, siyasal aktörler tarihsel gelişim içinde sürekli değişmişlerdir. Bu değişim uzaktan, siyasal ve hukuki bir değişim gibi görünse de aslında sosyal bir değişimdir. Bu nedenle biz de siyasal aktör kavramı yerine, sosyal değişimi vurgulamaya daha uygun olan Duverger'in global toplum kavramını kullandık.

Global toplum tiplerini de temelde otoriter ve organik olarak ikiye ayırdık. Bu ayrımı yapmamızın nedeni, iki toplum tipinde iletişimin niteliğinin çok farklı olmasıdır. Biz araştırmamızı daha çok organik global toplum tipinde odaklandırdık ve otoriter toplum tiplerinde iletişim değil itaatin bulunduğunu, buna karşılık organik toplum tiplerinde sözleşme ve meşruyet temelinde aidiyet duygusunun toplumun tutkallı olduğunu göstermeye çalıştık. Dolayısıyla hak ve görevlerin karşılıklı ilişki içinde belirlendiği organik toplumlarda, söz konusu paylaşımın ortaya çıkmasını sağlayan iletişimin, toplumun kurucu unsuru olduğunu işaret ettik.

Sonuçta çalışmamız, uzaktan bakıldığında basit ve homojen bir içeriğe sahip gibi görünen kavramların (bütünleşme, iletişim), aslında değişik kontekstlerde ne kadar farklı nitelik ve işlevleri içerebileceğini bize göstermektedir.